

Муаллиф:

Мустафакулов Шерзод Игамбердиевич – Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси Малака ошириш факультети декани, и.ф.н., доцент.

Таянч сўзлар ва иборалар: кластер, кластерли ёндашув, ҳудудий ишлаб чиқариш мажмуаси, инфратузилмалар, инновацион ёндашув, кластернинг амал қилиш самарадорлиги, “либерал” кластер сиёсати, “дирижист” кластер сиёсати, инновацияга йўналтирилган кластер, вертикал бирлаштирилган кластер, агрокластер, конгломерат кластер, кластерларни ривожлантириш омиллари.

Мавзунинг қисқача талқини: Илмий мақолада кластерлаштириш сиёсатининг мазмун-моҳияти, уни ҳудудларда ташкил этишнинг устувор жиҳатлари очиқ берилган. Кластер тушунчасига берилган таърифлар гуруҳлангани ҳолда, ҳудудий кластерларни шакллантиришнинг хориж тажрибаси ўрганилган. Шунингдек, кластер сиёсатининг асосий моделлари ва уларнинг фарқланиши билан боғлиқ бўлган услубий-назарий қарашлар талқин этилган. Шу билан бирга, мазкур мақолада инновацион йўналтирилган кластернинг тараққий этиши жараёнида тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш инфратузилмасининг босқичлари кенг ёритилган.

Ключевые слова: кластер, кластерный подход, региональный производственный комплекс, инфраструктуры, инновационный подход, эффективность действия кластера, «либеральная» кластерная политика, кластерная политика «дирижист», инновационно-ориентированный кластер, вертикально объединённый кластер, агрокластер, конгломератный кластер, факторы развития кластера.

Абстракт: В статье раскрыта значение и сущность политики кластеризации и приоритеты их организации в регионах. Наряду с группировкой определений понятия кластеризации, изучен зарубежный опыт формирования региональных кластеров. Кроме того, разъяснены основные модели кластерной политики и методико-теоретические подходы, связанные с их различиями. Вместе с тем, в статье широко освещены этапы инфраструктуры по поддержке предпринимательства при развития инновационно-ориентированных кластеров.

Key words: cluster, clustering approach, regional industrial complex, infrastructures, innovative approach, efficiency of clusters action, “liberal” clustering policy, “conductor” clustering policy, innovation oriented cluster, vertically merged cluster, agro-cluster, conglomerate cluster, factors promoting clusters.

Abstract: This scientific article reveals the essence and nature of clustering policy and priorities of their organization in regions. Along with grouping of the meanings of clustering, there are provided interpretations of major models of clustering policy and theoretico-metodic views related to the differences between them. Moreover, the article widely highlights stages of infrastructure for supporting entrepreneurship in developing innovation oriented clusters.

Худудий инфратузилмани шакллантириш: кластерли ёндашув ва уни татбиқ этиш босқичлари

Кластерли ёндашувнинг ривожланиши юз йиллик тарихга эга ҳисобланади. Худудий ишлаб чиқариш мажмуаларидан (ҲИМ) фарқли равишда “кластер” (инг. тилидаги таржимаси – бош, боғлам, шингил, тўп) максимал даражада бозор механизмини ҳисобга олади ва корхоналар ўзларининг рақобатбардошлигини ошириш мақсадида кластерга бирлашишга ҳаракат қилишади. Кластерлаштириш 20-асрнинг охириги 25 йиллигида оммавий тус ола бошлади. Шундан бошлаб, ушбу соҳага нафақат давлат бошқарувчилари балки, илмий-тадқиқот соҳаси билан шуғулланувчиларнинг ҳам қизиқиши орта бошлади.

Ушбу соҳанинг асосчиларидан бири сифатида Гарвард бизнес мактабининг профессори Майкл Портер тилга олинади. Унинг фикрига кўра, ривожланган ва ривожланаётган соҳа ёки тармоқлар айнан, кластерни татбиқ этиш ёки унинг баъзи бир элементларидан фойдаланиш орқали юқори натижаларга эришган. Жами 9 та мамлакатда 100 дан ортиқ тармоқларни таҳлил қилган олим шундай хулосага келадики, юқори рақобатдошликка эга бўлган трансмиллий компанияларнинг ривожланиши бир нечта давлатларга бўлиниб кетган ташкилотларнинг мустақил ҳаракат қилиши орқали эмас балки, тизимли равишда битта давлат ёки битта минтақага концентрациялашуви орқали эришган.

Бундан кўринадики, юқори рақобатлашув кўрсаткичларига эга бўлган компания ўз ютуғи орқали атрофдаги иқтисодий субъектларга: истеъмолчилар, хом ашё етказиб берувчилар ва рақобатчиларга ўзининг ижобий таъсирини ўтказади. Охир-оқибатда атрофдагиларнинг кучайиши компаниянинг рақобатбардошлигини янада кўтаришига сабаб бўлади. Ушбу ўзаро манфаатдорлик туфайли кластерларнинг шаклланиши юзага келади. М.Портернинг мулоҳазаларига кўра, “Кластер” бу – бир-бирига боғлиқ бўлган бир нечта корхоналарнинг тўпламидан иборат бўлган, яъни асосий воситаларни етказиб берувчилар, махсус хизмат кўрсатувчи инфратузилмалар, мол етказиб берувчилар, илмий-тадқиқот институтлари, таълим муассасалари ва бошқа барча бир-бирининг рақобатбардошлигини оширишга хизмат қиладиган ва ўз навбатида, кластернинг ҳам ривожланишини таъминлайдиган ўзаро манфаатли ҳамкорликни ўрнатувчиларнинг жамланмасидир. Портернинг таъкидлашича, қайси давлат ёки минтақада кластерлар ривожланган бўлса, ўша худудда истиқомат қиладиган аҳолининг турмуш фаровонлиги ва компанияларнинг рақобатлашуви ҳам юқори бўлади¹.

Шунинг учун ҳам кластер маъновий жиҳатдан таржима қилинганда “биргаликда юксалиш” тушунчасини англатади. Кластерлар вертикал интеграцияланган тузилмалардан, биринчи навбатда, ишлаб чиқаришни ташкил этишга инновацион ёндашув, ихтисосликнинг қайишқоқлиги,

¹ Портер, М. Конкуренция: пер. с англ./М.Портер. – М.: Изд. дом “Вильямс”, 2006.

шунингдек алоҳида корхоналар фаолиятини мувофиқлаштириш ва ишлаб чиқариш занжири доирасида мослаштирилиши билан фарқланади.

Олимлар, муаллифлар	“Кластер” тушунчасига берилган таърифлар
Schmitz ²	Кластер – битта соҳага бирлашган ва бир-бири билан узвий алоқада бўлган корхоналар гуруҳи.
Swan and Prevezer ³	Кластер – битта географик ҳудудда жойлашган ва битта тармокни ташкил қиладиган фирмалар гуруҳи.
Porter ⁴	Кластер – махсус соҳалар бўйича битта географик ҳудудда фаолият юритаётган, бир-бири билан боғлиқ бўлган ва бир-бирини тўлдирувчи компаниялар, институтлар гуруҳи.
Elsner ⁵	Кластер – горизонтал ва вертикал равишда функционал боғлиқ бўлган фирмалар гуруҳи.
Steiner and Hartman ⁶	Кластер – жамовий, хусусий ва ярим жамоавий кўринишда бир-бири билан боғлиқ ва ўзаро бири-бирини тўлдирувчи фирмалар, тадқиқот ва ривожланиш институтлари гуруҳи.
Bergman and Feser ⁷	Кластер – тижорат ва нотижорат ташкилотлари гуруҳи бўлиб, у гуруҳда фаолият юритаётган ҳар бир фирманинг рақобатбардошлигини таъминлашга хизмат қилади.
Haag ⁸	Кластер – ҳудудий концентрациялашувга асосланган ва технологик занжирга боғланган товар ва хом ашё етказиб берувчилар, асосий ишлаб чиқарувчиларни бирлаштирган индустриалашган мажмуа.
Andersson ⁹	Кластерлаштириш бу умумий олганда битта географик ҳудудда концентрациялашган ва маълум бир аниқ вазифани ечишга қаратилган фирмалар гуруҳи бўлиб, улар бир-бири билан узвий алоқада бўлиб, жамовий рақобатлашувни мустаҳкамлаш мақсадида ишчи кучларининг ўзаро бирлашуви жараёнидир.

Олиб борилаётган тадқиқотлар самараси ўлароқ, “кластер”, унинг имкониятлари, ривожланишни таъминлашда тутган ўрни бўйича талай ишлар амалга оширилган. “Кластер”ни назарий-услубий жиҳатдан таърифлаш, унинг мазмун-моҳиятини очиб беришга қаратилган хорижий олимларнинг талқинларига эътибор қаратадиган бўлсак, улар томонидан келтириладиган

² Schmitz, Hubert (1992), On the Clustering of Small Firms’, in Rasmussen, J., H. Schmitz and M.P. van Dijk (eds.), ‘Flexible specialization: a new view on small industry, IDS Bulletin (Special Issue), 23 (3):64–69.

³ Swann G. M. P., Prevezer M. and Stout, D., eds., The Dynamics of Industrial Clustering: International Comparisons in Computing and Biotechnology. Oxford: Oxford University Press, 1996.

⁴ Porter, M.E. On Competition. Cambridge, Mass.: Harvard Business School Press, 1998.

⁵ Elsner, W. An industrial policy agenda 2000 and beyond: Experience, Theory and Policy. Bremen Contributions to Institutional and Social-Economics (Eds.) Biesecker, A./ Elsner, W./ Grenzdorffer, K., No 34, 1998.

⁶ Steiner, M. and Hartmann, Looking for the Invisible: Material and Immaterial Dimensions of Clusters, Paper presented at the Regional Studies Association Annual Conference on ‘Regionalising the Knowledge Economy’, November 21, London 2001.

⁷ Bergman, E.M. and Feser, E.J. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications / E. M. Bergman, E. J. Feser. Regional Research Institute, WVU., – 1999

⁸ Хааг Д. цит. по Мигранян А.А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособности кластеров в странах с переходной экономикой. <http://www.kkrsu.edu.kg/vestnik/v31a15.html>

⁹ Andersson, Thomas, Sylvia Schwaag Serger, Jens Sorvik, and Emily Wise Hansson. The Cluster Policies Whitebook. International Organisation for Knowledge Economy and Enterprise Development, Malmo 2004.

фикрларнинг ҳаммаси самарали иқтисодий муҳитни шакллантириши, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва товар ва хизматларни ишлаб чиқариш учун сарфланадиган ресурсларни кам миқдорда ишлатилиши билан характерланади. Юқоридаги жадвалда кластернинг мазмун-моҳиятини очиб берган ва шу соҳада комплекс ишларни, илмий-тадқиқотларни олиб борган хорижий олимларнинг таърифлари келтирилган. Кластернинг амал қилиш самарадорлиги минтақавий ривожланиш натижаларига кўра белгиланса, вертикал бирлаштирилган тузилмаларнинг хўжалик фаолияти самарадорлиги эса, тармоқли кўрсаткичлар бўйича баҳоланади. Аммо тармоқли ёндашувдан фарқли ўлароқ, кластер турли иқтисодий фаолият кўринишларига ихтисослаштирилган инфратузилмавий ташкилотлар ва стратегик тадбиркорлик тузилмалари гуруҳи сифатида намоён бўлади.

Ю.Гусевнинг фикрига кўра, “кластерлар ўз-ўзини мустақил ташкил этиш усули билан тажрибада синалган ва назарий жиҳатдан қайта ишланган ҳисобланади... Кластерли мафкура самарасиз тармоқли ёндашувдан ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг такомиллашган шаклларига ўтишнинг кучли воситасига айланиши мумкин”¹⁰.

Ижтимоий ривожланишнинг инфор­мацион иқтисодиётга ўтиш босқичида товарлар эмас (уларнинг сифати кўпинча бир хил бўлади), балки ташкилотлар рақобатлашади, оқибатда асосий рақобат устунлиги товарнинг хусусияти билан эмас, фирманинг ишлаб чиқарган товарларини сотиш харажатларини қисқартириш имкониятлари ва ваколатлари билан белгиланади.

Худудни ривожлантириш учун кластерли тузилмаларни шакллантириш – кўшимча иш ўринларини яратиш, маҳаллий бюджет даромадларини ошириш, ваколатларни тақсимлаш, тадбиркорлик тузилмалари билан ўзаро таъсирлашиш, ахборот айирбошлашни жадаллаштириш ва янгиликларни тарғиб этиш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг инновацион фаоллигини ошириш, худуднинг инновацион жозибадорлигини жадаллаштириш ҳамда худудий иқтисодиётни диверсификация қилиш бўйича янги имкониятларни тақдим этади.

Тадбиркорлик тузилмалари учун кластерлар – бу йирик инвестиция лойиҳаларида иштирок этиш, кўшимча даромад олиш, янги бозорларга чиқиш, инновацияларни жорий этиш бўйича харажатларни қисқартириш, инновацион фаолиятни инфратузилмавий таъминлаш, ходимлар малакасини ошириш, кичик корхоналарни инновацион фаолиятга жалб этиш ва пировардида рақобатбардошликни ошириш учун имконият ҳисобланади. Бунда, ҳар бир кластер иштирокчиси – корхона ўз мақсадини кўзлаган ҳолда нафақат ўз хўжалик фаолияти самарадорлиги ва рақобатбардошлигини оширади, балки тадбиркорлик инфратузилмасини шакллантиришга кўмаклашгани ҳолда, худудда фаолият юритаётган турли хилдаги бошқа корхоналарнинг самарадорлиги ва рақобатбардошлигининг ўсишига хизмат қилади.

¹⁰ Гусев Ю. О принципах кластеризации экономики в России // Экономические стратегии. – 2007. – №3. – С. 50-51/

Худудий кластерда иштирок этиш фан ва таълим муассасалари учун ҳам жозибадор бўлиши мумкин, чунки бу илмий тадқиқотлар ва ишланмаларни молиялаштириш ҳажми ва сифатини ошириш, илмий тадқиқот ишларининг техник таъминоти даражасини юксалтириш, инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш ва ташқи лойиҳаларда иштирок этиш, илмий-педагог кадрлар малакасини оширишнинг янги имкониятларидан ҳисобланади.

Худудий кластерларни шакллантиришнинг хориж тажрибаси таҳлиliga кўра, иккита асосий модель мавжуд бўлиб, унинг доирасида “либерал” ва “дирижист” кластер сиёсати амалга оширилади. “Либерал” сиёсатнинг асосий тамойили шундаки, бунда бозор муносабатлари ҳукмрон кучга эга бўлади, давлатнинг роли эса, фақатгина табиий ривожланишдаги тўсиқларни бартараф этишдан иборат бўлади. “Дирижист” кластер сиёсатида давлат иқтисодий кластерлаштиришнинг минтақавий ва тармоқли устунликларини танлаши; кластернинг инфратузилмавий таъминотини ривожлантириши; кластер ташкил қилинаётган худудни танлаш жараёнида фаол иштирок этиши мумкин.

Замонавий иқтисодий адабиётларда худудий кластерларни тадқиқ этиш оммабоп мавзуга айланган. Олимлар уларни турли хилдаги ривожланиш жиҳатларини таҳлил қилишда давом этмоқдалар. Бугунги кунда улар томонидан худуднинг рақобат устунликларини шакллантириш, минтақавий ривожлантириш стратегиясини амалга ошириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ҳамда корпоратив секторнинг ўзаро таъсирини қулайлаштириш, минтақавий таълим тизимида таълим сифати ва инновацион фаолликни оширишда кластерларнинг ўрнига бағишланган тадқиқотлар кўпроқ учрамоқда.

Ҳозирда саноат кластерларининг барча таркибий бўғинлари бўйича ишчи кучи қиймати тақсимотини тадқиқ этиш, худудий тармоқларда фирмалараро юқори технологик кластерларнинг ўрни ва аҳамиятини ўрганиш, худудий кластерларнинг инфратузилмавий таъминот тизимини шакллантириш бўйича тадқиқотларни амалга ошириш долзарблик касб этади.

Фикримизча, бошқарувга кластерли ёндашувни фақат бир қатор инфратузилмавий ва ноинфратузилмавий шарт-шароитлар мавжуд бўлгандагина татбиқ этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Булар,

1. Инфратузилмавий шарт-шароитлар:

– кластерларни қўллаб қувватлаш ва ривожлантиришга қаратилган давлат сиёсатини кластер иштирокчиларининг салоҳияти ва тадбиркорлик тизимини ривожлантириш хусусиятлари, худуднинг ўзига хослигини ҳисобга олган ҳолда расмийлаштириш. Кластерларни ривожлантиришнинг устуворликлари ва вазифаларини белгилаб олиш (худуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш стратегиясига кластерларни ривожлантириш дастурларини киритиш, бюджет ва бюджетдан ташқари маблағларни ажратиш);

– илмий-таълим асоси, малакали ишчи кучи, давлатнинг ИТТКИ (Илмий техника тараққиёти ва конструкторлик ишлари) дан тадбиркорлик тузилмаларининг фойдаланиш имкониятининг мавжудлиги, таълим секторига

эга бўлган йирик ташкилотлардан (корпорациялар) бизнеснинг манфаатдорлиги;

– кластер иштирокчилари ўртасида коммуникацияни расмий ва норасмий ахборот, билим ва касбий тажриба алмашиш асоси сифатида ривожлантириш. Кластерларни умумий бошқариш тамойиллари манфаатдор томонлардан ҳамкорликдаги ҳаракатланиш учун ишонч ва ошкораликни талаб этади. Кластерли ёндашувдан фойдаланиш бизнес-ҳаракатларни узоқ вақт режалаштириш ва стратегик башоратлашни кўзда тутаяди;

– кластерли тузилмаларни ривожлантириш воситаси сифатида давлат буюртмалари ҳамда давлат-хусусий ҳамкорликни қўллаб-қувватлаш;

– тадбиркорлик субъектларига тажриба алмашиш ва ўз манфаатларини ҳимоя қилиш имконини берувчи ҳудудий кластерларни шакллантиришда ижтимоий бирлашмаларнинг иштироки.

2. Ноинфратузилмавий шарт-шароитлар:

– ҳудудларда миллий ва жаҳон бозорларининг жўшқин ривожланаётган сегментларида амал қилаётган ҳудудий рақобат устунликларидан фойдаланувчи горизонтал ва вертикал бирлаштирилган тадбиркорлик тузилмаларининг мавжудлиги;

– замонавий технологиялардан фойдаланувчи, рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи, бир ёки бир неча турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришга ихтисослашган кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектлари сонининг ортиши;

– бизнес-тузилмалари вакилларининг кластерда иштирок этиш заруратини англаб етишлари.

Фикримизча, ҳудудий кластерлар доирасида тадбиркорлик фаолиятини инфратузилмавий таъминлашнинг устувор жиҳатларидан келиб чиқиб, уларнинг қуйидаги турларини таклиф этиш мумкин:

– инновацион жиҳатдан йўналтирилган – фан ва таълим муассасасалари иштирокида ҳудудий иқтисодиётнинг ўхшаш секторлари ичида шаклланади;

– вертикал бирлашган (интеграцияланган) – ишлаб чиқариш жараёнининг ёндош босқичлари кластер ўқини шакллантирувчи, иқтисодиётнинг муайян секторида (тармоғида) вертикал ишлаб чиқариш занжири шаклланади;

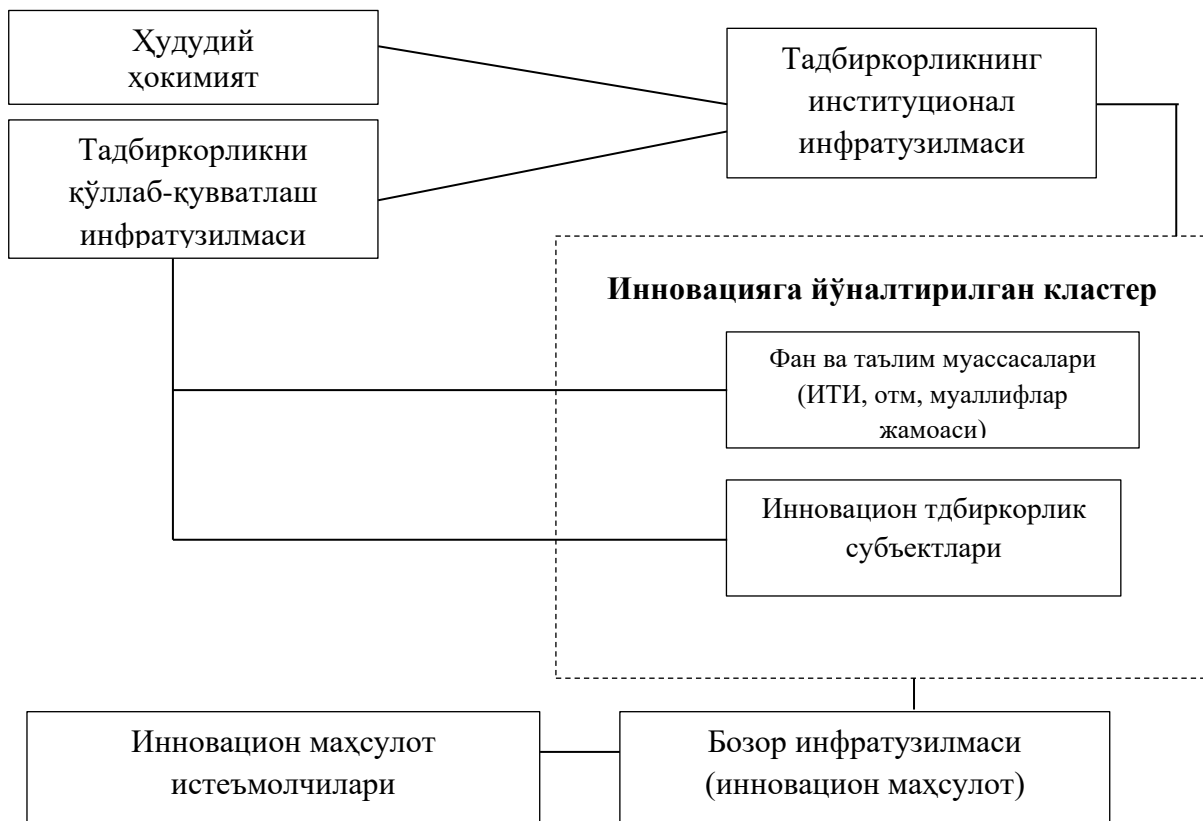
– конгломерат (тасодифий) – минтақанинг иқтисодиёт секторлари ва иқтисодий фаолият турларининг юқори асосланган йиғиндиси шаклланади.

Бошқарувга кластерли ёндашувни татбиқ этишга оид хориж ва маҳаллий тажриба, назария ва услубиятни ўрганиш асносида кластерни татбиқ этиш тадбиркорлик фаолиятининг хусусиятларига мос келувчи инфратузилмавий таъминот мавжуд бўлгандагина самарали ҳисобланади, деган хулосага келиш имконини беради.

Аниқланган ва олиб борилган изланишларга кўра, жаҳонда инновацион йўналтирилган кластернинг тараққий этиши жараёнида тадбиркорликни

қўллаб-қувватлаш инфратузилмасининг қуйидаги босқичлари ва институтлари фаолият юритмоқда:

1-босқич. Кластернинг доимий иштирокчиларини аниқлаш ва иқтисодий кластерлаштиришнинг ҳудудий стартегияларини ишлаб чиқиш – кластерли ривожлантириш марказлари.

1-расм. Инновацияга йўналтирилган кластернинг ташкилий-иқтисодий модели¹¹.

2-босқич. Кластерларни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари бўйича лойиҳаларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш – бизнес-инкубаторлар, кафолат фондлари, жамоавий фойдаланиш марказлари, технологиялар трансфери марказлари.

3-босқич. Кластерларни ривожлантиришнинг стратегик лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва уни амалга ошириш – технопарклар ва/ёки технополислар.

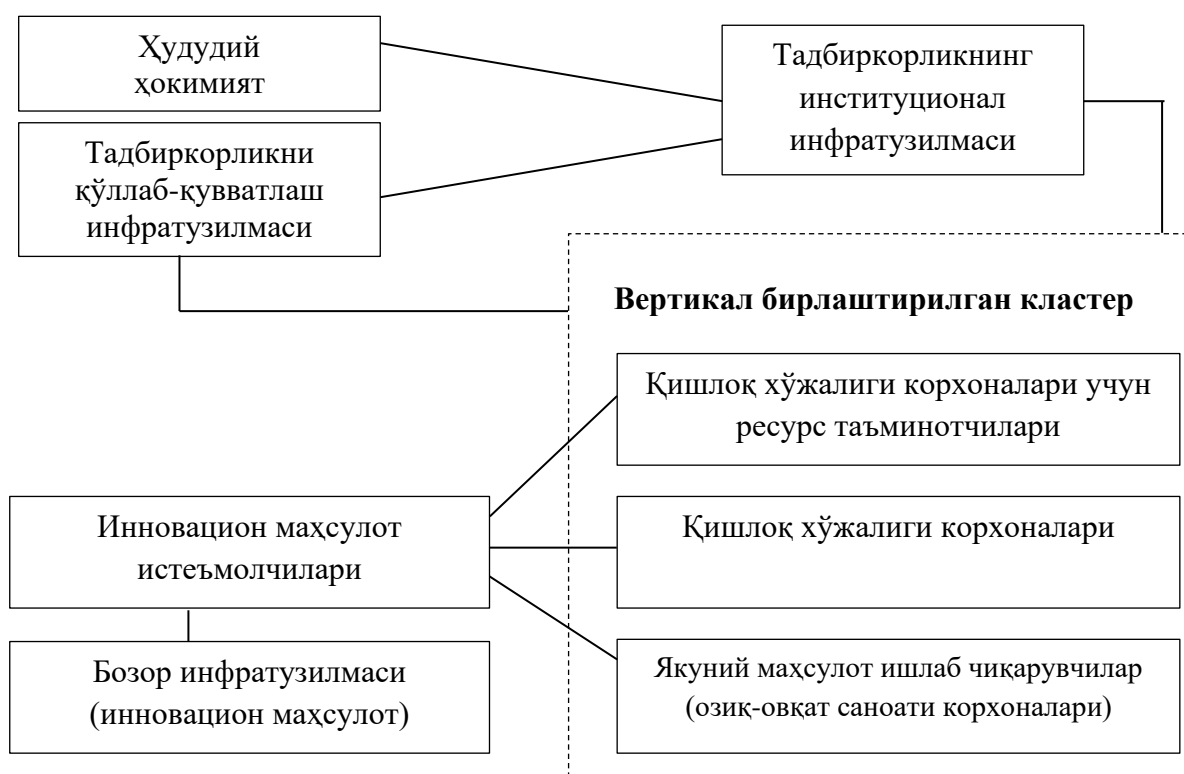
4-босқич. Кластерларнинг мустақил тартибга солган ҳолда ривожлантириш – алоҳида иқтисодий ҳудудлар.

Инновацион йўналтирилган кластерларни шакллантириш ва ривожлантиришда тадбиркорлик тузилмалари, фан ва таълим муассасалари ўртасида ҳамкорликни фаоллаштириш асосий аҳамиятга эга бўлади, бу эса биринчи босқичда ташкилотлар – кластерларнинг доимий иштирокчиларини бошқариш тизимини такомиллаштиришни талаб этади. Шунинг учун

¹¹ Хоменко Е.Б. «Управление развитием инфраструктуры предпринимательства в условиях перехода к информационной экономике» мавзусидаги докторлик диссертацияси (Санкт-Петербург - 2014 й.) маълумотлари асосида тайёрланган.

стратегик ва инновацион менежмент, кластер корхоналарда янги бошқарув усуллари ва механизмлари бўйича энг яхши амалиёт намуналарини аниқлаш ва уларни самарали тарғиб этишга кўмаклашиш бўйича мунтазам ишларни олиб боришга ихтисослашган консалтинг инфратузилмавий хизматларига эҳтиёж сезилади. Бунда мустақил йўналиш сифатида ҳудудда иқтисодий кластерлаштириш салоҳияти ва эҳтимолий йўналишларни баҳолаш имконини берувчи жамоавий маркетинг лойиҳаларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Маълумки, ушбу соҳанинг тўлақонли ривожланишида маҳаллий ҳокимиятлар, маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш органлари кластерларни ривожлантириш ташкилотларини шакллантиришнинг ташаббускорлари сифатида қатнашишлари, шунингдек кластерларни ташкилий ривожлантириш бўйича чора-тадбирларни ишлаб чиқишлари ва уларни қўллаб-қувватлашлари мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

2-расм. Вертикал бирлаштирилган кластернинг ташкилий-иқтисодий модели (агрокластер мисолида)¹².

Ҳудудда вертикал бирлашган кластерни шакллантириш яқуний маҳсулотни яратишга кўмаклашувчи ишлаб чиқариш, молиявий-иқтисодий, логистик ва бошқа алоқаларнинг мукамал занжири мавжуд бўлишини кўзда тутди. Олимларнинг фикрларига кўра, ушбу кластернинг инфратузилмавий таъминоти ишлаб чиқариш занжири доирасида минтақада турли-туман ишлаб

¹² Хоменко Е.Б. «Управление развитием инфраструктуры предпринимательства в условиях перехода к информационной экономике» мавзусидаги докторлик диссертацияси (Санкт-Петербург - 2014 й.) маълумотлари асосида тайёрланган.

чиқаришларнинг ўзаро таъсирлашуви самарадорлигини оширишга кўмаклашувчи бозор инфратузилмаси институтларига боғлиқдир (2-расм).

Фикримизча, ҳудудда вертикал бирлаштирилган кластернинг таркибида, унинг ривожланиш босқичига боғлиқ ҳолда, бозор инфратузилмасининг қуйидаги институтларини яратиш тизимини фаоллаштириш лозим:

1-босқич. Кластернинг доимий иштирокчиларини аниқлаш ва иқтисодий кластерлаштиришнинг минтақавий стратегияларини ишлаб чиқиш – савдо-саноат палатаси.

2-босқич. Кластерларни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари бўйича тажриба лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш – давлат харидларини автоматлаштириш тизимлари.

3-босқич. Кластерларни ривожлантиришнинг стратегик лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш – логистик марказлар, онлайн майдонлари.

4-босқич. Кластерларни ўз-ўзини тартибга солиб ривожлантириш – ахборот-маркетинг марказлари.

Ўрта муддатли истиқболда вертикал бирлаштирилган кластерларни ривожлантиришнинг мақсадли йўналишини мувофиқлаштириш ва рақобат тамойилларида такрор ишлаб чиқариш жараёнида тадбиркорлик тузилмаларининг ўзаро таъсир кўрсатиш механизмини қайта ташкил этиш мақсадга мувофиқдир. Бунга “пастдан” кластерли ташаббусни амалга оширишга қаратилган кластер сиёсати кўмаклашади. Бошланғич босқичда кластерлар ва уларнинг иштирокчилари ўз-ўзларини ривожлантириш стратегиясини шакллантиришда бир-бирларига муҳтож ҳисобланади. Савдо-санот палатаси ушбу йўналишда ёрдам кўрсатувчи институт ҳисобланади. Вертикал бирлаштирилган кластер потенциал разряддан амал қилувчи тоифага ўтиши учун ҳудудда маълум инфратузилмавий шароитлар, жумладан тегишли бозорларга кластер корхоналарининг кириши, хом ашё, ходимлар ва логистик таъминотдан фойдаланиш имкониятларининг яратилиши лозим.

Минтақанинг етакчи корхоналари устувор ўринга эга бўлганда кластернинг конгломерат тури шаклланади. Ҳудудий хўжаликнинг самарадорлигини оширишнинг асоси сифатида кластер ҳосил қилувчи корхоналар рақобатбардошлигини ошириш учун институционал шароитларни яратиш, ушбу сектор ёки ҳудудда иқтисодий фаолият турини ривожлантиришга кўмаклашувчи институционал инфратузилмани шакллантириш инфратузилмавий таъминотнинг устувор жиҳатига айланди (3-расм).

Конгломерат кластер инфратузилмасининг марказий кичик тизими институционал инфратузилма ҳисобланади, унинг таркибида кластернинг ривожланиш босқичларида турли институтларнинг аҳамияти янада юқори бўлади:

1-босқич. Кластернинг доимий иштирокчиларини аниқлаш ва иқтисодий кластерлаштиришнинг минтақавий стратегияларини ишлаб чиқиш.

3-расм. Конгломерат (тасодифий) кластернинг ташкилий-иқтисодий модели.

2-босқич. Кластерни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари бўйича тажриба лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш.

3-босқич. Кластерларни ривожлантиришнинг стратегик лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш.

4-босқич. Кластерни мустақил тартибга солиб, ривожлантириш.

Конгломератли кластер доирасида алоқаларнинг юқори парвозлиги тадбиркорлар уюшмалари ва кенгашлари, жамоатчилик ташкилотлари, палаталар ва ҳ.к. каби тадбиркорлик тузилмаларининг ўзаро таъсирлашувини мувофиқлаштирувчи ва қўллаб-қувватловчи ташкилотларга боғлиқ.

Кластер иштирокчиларининг ички боғлиқлиги доимий олди-сотди битимлари, ходимларнинг ҳаракатчанлиги, ахборот алмашиш ва ҳ.к.лар орқали амалга оширилади. Конгломерат кластер учун хос бўлган ўзаро таъсирлашиш тури кўпинча давлат-хусусий ҳамкорлик асосида амалга оширилувчи қўшма лойиҳада иштирок этиш ҳисобланади.

Шу тарзда, кластерлар иқтисодий тизимни мустақил ташкил этишнинг янги турларини намоён этади, кластер сиёсати эса худудий сиёсатнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади, уни амалга оширишнинг замирида лойиҳавий бошқарув ёндашуви ётади.

4-расм. Кластерларни ривожлантириш омиллари.

Мазкур тадқиқот давомида аниқланган ҳудудий кластерларни инфратузилмавий таъминлашни шакллантириш хусусиятлари ҳудудий кластерларни ривожлантириш дастурларида ҳисобга олиниши лозим бўлган ривожлантириш институтларини ташкил этиш (ҳамкорликка жалб этиш) заруратини аниқлаш имконини беради.

Ҳудудларда иқтисодий кластерлаштириш соҳасида чора-тадбирларни амалга ошириш самарадорлиги етарлича юқори эмаслигининг асосий сабабларидан бири, кластер сиёсатини ўтказишда масъул бўлган давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари ва кластерларни яратишда иштирок этувчи тадбиркорлик тузилмалари ўртасида мулоқот даражасининг пастлиги ҳисобланади.

Шунинг учун ҳудудларда кластерларни ривожлантириш омиллари сифатида 4-расмда келтирилган схемани қайд этиш жоиз. Унда келтирилганидек, асосий омиллар бўлиб, ишлаб чиқариш, ташкилий-бошқарув, молиявий, сиёсий ва иқтисодий омиллар ҳисобланади. Ушбу омилларни уйғунликда қараш, уларни ўзаро боғлиқликда таҳлил қилиш ҳудудларда кластерлаштириш тизимининг самарали амалга оширилишини таъминлайди. Услубий жиҳатдан ҳам талқин этганда, ҳудудларда мавжуд бўлган ижтимоий-иқтисодий вазият ва уларнинг салоҳиятидан келиб чиқиб, кластерлаштиришни тўғри ва самарали амалга ошириш, корхона ва ташкилотларнинг иқтисодий ривожланишини таъмин этиши ва яратилаётган товар ва хизматларнинг юқори сифатда ишлаб чиқарилишини пировардида эса, уларнинг рақобатдошлигини ошишига хизмат қилади.